

مصاحبه اختصاصی با دکتر صفا سلخی به مناسبت هفته قرآن و عترت: تبیین پیوند هنر معماری با مفاهیم قرآنی

در مصاحبه‌ای اختصاصی به مناسبت هفته قرآن و عترت، دکتر صفا سلخی، عضو هیأت علمی دانشگاه بناب، قرآن کریم را «منشور الهی معماری» خواند و توضیح داد چگونه آیات این کتاب آسمانی، چارچوب زیبایی‌شناختی و هندسه مقدسی را برای خلق شاهکارهای معماری ایرانی-اسلامی فراهم کرده است.

روابط عمومی دانشگاه بناب: به مناسبت هفته قرآن و عترت، مصاحبه‌ای اختصاصی با دکتر صفا سلخی، عضو هیأت علمی گروه مهندسی معماری دانشگاه بناب ترتیب دادیم. محور این گفتگو، واکاوی تأثیرپذیری هنر و معماری اصیل ایرانی از سرچشمه زلال قرآن کریم و معارف اهل بیت(ع) بود. مشروح این گفتگوی پربار را در ادامه می‌خوانید.

پرسش محوری: قرآن کریم به عنوان یک کتاب معماری؟

پرسش: با توجه به آیات قرآن کریم، چگونه می‌توان مفاهیم کتاب الهی را به عنوان یک متن مرجع و منشور معماری تفسیر نمود؟

پاسخ دکتر سلخی: اگر به قرآن کریم نه صرفاً به عنوان یک کتاب اعتقادی، بلکه به مثابه یک نظام نامه جامع برای حیات فردی و اجتماعی انسان بنگریم، آنگاه می‌توان معماری را به عنوان یکی از عرصه‌های تجلی این منشور الهی مورد توجه قرار داد. یکی از وجوه عمیق تأثیر قرآن کریم بر هنر و معماری اسلامی در ایران، در نفی هرگونه شرک و بت پرستی و دعوت به سوی توحید محض تجلی یافته است. این آموزه بنیادین، نه تنها به عنوان اصلی اعتقادی، بلکه به مثابه چارچوبی زیبایی‌شناختی عمل نمود که بازتاب آن را به وضوح در حذف شمایل و تصاویر بت‌واره از تزئینات معماری می‌توان مشاهده کرد.

این محدودیت ظاهری، که ریشه در امر توحیدی داشت، به جای آن که موجب افول خلاقیت هنری شود، فرصتی بی‌بدیل را برای معماران ایرانی متعهد به باورهای دینی فراهم آورد تا انرژی هنری خویش را به سمت خلق زیبایی‌های انتزاعی و تجریدی سوق دهند. در این راستا، هندسه به زبان بی‌زبانی تبدیل شد که هم شکوه و نظم الهی را باز می‌تاباند و هم از هرگونه اشاره به پرستش تمائیل پرهیز می‌کرد. نمونه درخشان این نگاه را می‌توان در مسجد کبود مراغه مشاهده نمود، جایی که تزئینات با ریتمی آرام، اما در عین حال با تنوعی چشمگیر و بدیع، بر بدنه بنا نقش بسته‌اند. شگفت‌انگیز آنکه مطالعات ریاضی در سده‌های اخیر، ساختارهای هندسی به کار رفته در چنین آثاری را در قالب "کواترنی کریستال‌ها" (بلورهای شبه متناوب) شناسایی کرده‌اند؛ مفاهیمی پیچیده که درک آن‌ها مستلزم پیشرفت‌های نوین علمی است.

این امر حاکی از آن است که معماران این سرزمین، در پرتو بینش معنوی و معرفت دینی خود که از سرچشمه زلال قرآن و آموزه‌های اسلامی سیراب می‌شدند، قرن‌ها پیش از فرمول‌بندی علمی، به درک و کاربست شهودی این اصول نایل آمده بودند. بنابراین، این دستاوردهای حیرت‌انگیز هنری، تنها بر پایه مهارت فنی حاصل نشده، بلکه ریشه در ارتباطی ژرف با عالم معنا و حکمت الهی دارد که هنر معماری ایران را به تجلی‌گاهی از عقلانیت و عرفان اسلامی بدل ساخته است.

پرسش ۱: تعریف و ویژگی‌های معماری اسلامی

پاسخ: اصطلاح «معماری اسلامی» در ادبیات آکادمیک، بیشتر توسط مستشرقان و جهانگردان غربی رواج یافته و نزد بسیاری از صاحب‌نظران ایرانی، تعبیری دقیق و جامع به شمار نمی‌آید. مشابهتی که می‌توان بیان کرد، عدم رواج عباراتی همچون «معماری مسیحی» یا «معماری بودایی» در مباحث علمی است. به جای آن، طبقه‌بندی سبک‌های معماری بر اساس ادوار تاریخی پس از ظهور اسلام، مانند سبک ایلخانی، سبک آذری و سبک اصفهانی، رویکردی دقیق‌تر محسوب می‌شود. از ویژگی‌های شاخص معماری ایران در این ادوار، که ریشه در

سنت های کهن ایرانی داشته و تحت تأثیر فرهنگ اسلامی تکامل یافته، می توان به درون گرایی (تجلی یافته در حیات مرکزی، محرمیت و مفهوم خانه بهشتی)، استفاده از مصالح بوم آورد (هماهنگی با محیط و پایداری اکولوژیک)، نیارش (تأکید بر ایستایی و نظام پیمون در ابعاد) و مردم وری (تناسبات مبتنی بر ابعاد انسانی و پرهیز از فضاهای بی تناسب) اشاره کرد.

پرسش ۲: پیوند معماری با فرهنگ و جغرافیا

پاسخ: پیوند معماری با فرهنگ و جغرافیا در معماری ایرانی-اسلامی، پیوندی ناگسستنی است. برای نمونه، مفهوم حریم گرایی و تفکیک فضای اندرونی و بیرونی در خانه های تاریخی، بازتابی از ارزش های فرهنگی-اسلامی در حفظ حریم خانواده است. از منظر جغرافیایی، معماری بومی مناطق مختلف ایران، همچون جنوب کشور، با راهکارهایی چون افزایش ارتفاع بنا و تعبیه بازشوهای هوشمند، پاسخگوی چالش های اقلیمی مانند رطوبت و گرمای شدید بوده است. این تعامل را می توان در پروژه های میدانی و مطالعاتی مورد بررسی قرار داد.

پرسش ۳: عناصر شاخص سازه ای و تزئینی

پاسخ: یکی از ماندگارترین دستاوردهای فنی در این معماری، تبدیل هندسه مربع به دایره برای ایجاد گنبد است که با هنر گوشه سازی و به کارگیری روش هایی چون فیلیوش، مقرنس، یزدی بندی و رسمی بندی محقق می شود. این عناصر نه تنها نقش سازه ای دارند، بلکه به مثابه زیباترین جلوه های تزئینی در بناهایی چون مساجد و مدارس تاریخی ظاهر می شوند.

پرسش ۴: درس های معماری معاصر از معماری اسلامی

پاسخ: معماران اصیل ایرانی همواره تلاش کرده اند تا جوهره معماری با پیشینه هفت هزارساله ایرانی و چهارده ساله اسلامی را در قالب زبان معاصر بازآفرینی کنند. نمونه برجسته این رویکرد، خانه شریفی ها طراحی شده توسط استاد علیرضا تغابنی است که در آن، عنصر کهن ایوان به شکلی نوین و پویا در نما و فضای داخلی بازتعریف شده است. این اثر نشان می دهد که چگونه می توان با الهام از میراث گذشته، به خلق فضاهای معاصر و انعطاف پذیر دست یافت.

پرسش ۵: فعالیت های پژوهشی و آموزشی در دانشگاه بناب

پاسخ: رساله دکتری اینجانب با عنوان «معماری اسلامی در بستر جهانی شدن فرهنگی»، با تمرکز بر تحلیل آثار برتر معماری اسلامی در ایران و جهان (با محوریت جایزه بین المللی آقاخان و جایزه معمار) انجام شد. این پژوهش نشان می دهد که معماری اسلامی در دوران طلایی خود، نقش یک زبان جهانی را ایفا می کرده و امروز نیز با بازخوانی آثار شاخص معاصر، می تواند چراغ راهی برای تداوم این روند باشد. همچنین، مقالات متعددی در این حوزه به چاپ رسیده یا در مرحله داوری هستند، از جمله:

- Salkhi Khasraghi, S. (۲۰۲۳). «Globalization and Islamic Architecture: An Analysis of Aga • Khan Award Winner».
- Salkhi Khasraghi, S. (در دست داوری). «تحلیل فراکتال ها در بازارهای ایرانی-اسلامی (مطالعه موردی: بازار تبریز)».
- Salkhi Khasraghi, S. (در دست بررسی). «ردپای اجتماعات پایدار در محله بندی تاریخی تبریز».

پرسش ۶: حفاظت، مرمت و نقش نسل جوان

پاسخ: نخستین گام، شناخت عمقی و نه صرفاً صوری از مفاهیم بنیادین این معماری است. به تعبیر زنده یاد استاد سیدهادی میرمیران، معماران ایرانی قرن ها پیش از غرب، مفهوم شفافیت (Transparency) را در آثار خود به کار بسته اند، حال آنکه امروز ما همان مفهوم را به صورت وام گیری از معماری غرب بازمی یابیم. گام دوم، تأسیس و تقویت رشته های تخصصی مرمت و باززنده سازی با رویکردهای پایدار است. در اروپا، بناهای صدساله با ارزش فرهنگی حفظ و احیا می شوند، در حالی که در برخی موارد در ایران، حتی بناهای نوساز بدون توجه به اثرات اقتصادی و زیست محیطی این نوع مداخلات، تخریب می شوند.